

פרשות אחרי מות-קדושים

”דם שפך” – ”ושפך את דמו”

יחס התורה להריגת בעלי חיים לצורך אכילת בשר*

- א. מהו הנושא המרכזי של הפרשה?
- ב. המחלוקת על פרשנותו של הציווי הראשון בפרשתנו
- ג. ”דם יחשב לאיש ההוא דם שפך”
- ד. ההנמקה בפסוקים ה-ז
- ה. נושא פרשתנו לאור הפרשנות כשיטת ר' ישמעאל
- ו. היתר בשר תאוה בספר דברים – בדוחק
- ז. מצנות כיסוי הדם

(י"ז, א) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

<p>(טו) וְכָל נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל נְבִלָה וּטְרֵפָה בְּאֶזְרָח וּבְגֵר וְכִבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד הָעֶרֶב וְטָהַר. (טז) וְאִם לֹא יִכַּבֵּס וּבִשְׂרוֹ לֹא יִרְחֹץ</p>	<p>(יג) וְאִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן הַגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר יִצוּד צִיד חַיָּה אוֹ עוֹף אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְשָׁפַךְ אֶת דָּמוֹ וְכִסְהוּ בְּעֶפְרָה.</p>	<p>(י) וְאִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן הַגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר יֵאָכֵל כָּל דָּם וְנִתְּתִי פָּנָי בְּנֶפֶשׁ הָאֹכֶלֶת אֶת הַדָּם</p>	<p>(ח) וְאֵלֶּהֶם תֹּאמְרוּ: אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן הַגֵּר אֲשֶׁר יִגּוּר בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר יַעֲלֶה עִלָּה אוֹ זָבַח. (ט) וְאֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא יִבְיָאוּ לַעֲשׂוֹת אֶתוֹ לֵה'</p>	<p>(ב) דַּבֵּר אֶל אֶהֱרֹן וְאֶל בְּנָיו וְאֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לֵאמֹר: (ג) אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ כֶּשֶׂב אוֹ עֵז בַּמַּחֲנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט מִחוּץ לַמַּחֲנֶה. (ד) וְאֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הִבְיָאוּ לְהַקְרִיב קָרְבָּן לֵה' לִפְנֵי מִשְׁכַּן ה' דָּם יִחָשֵׁב לְאִישׁ הַהוּא דָּם שָׁפַךְ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקְרַב עַמּוֹ.</p>
<p>וְנִשְׂאָ עוֹנוֹ.</p>	<p>(יד) כִּי נֶפֶשׁ כָּל בֶּשָׂר דָּמוֹ בְּנֶפֶשׁוֹ הוּא וְאָמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּם כָּל בֶּשָׂר לֹא תֹאכְלוּ כִּי נֶפֶשׁ כָּל בֶּשָׂר דָּמוֹ הוּא כָּל אֹכְלֵיו יִכְרַת.</p>	<p>וְהִכְרַתִּי אֹתָהּ מִקְרַב עַמִּיהָ. (יא) כִּי נֶפֶשׁ הַבֶּשָׂר בַּדָּם הוּא וְאֲנִי נִתְּתִיו לָכֶם עַל הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל נִפְשֹׁתֵיכֶם כִּי הַדָּם הוּא בְּנֶפֶשׁ יִכַּפֵּר. (יב) עַל כֵּן אָמַרְתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל נֶפֶשׁ מִכֶּם לֹא תֹאכַל דָּם וְהַגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם לֹא יֵאָכֵל דָּם.</p>	<p>וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִעַמּוֹ. (ה) לִמְעַן אֲשֶׁר יִבְיָאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת זְבַחֵיהֶם אֲשֶׁר הֵם זֹבְחִים עַל פְּנֵי הַשֹּׁדֵד וְהִבְיָאִים לֵה' אֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֵל הַכֹּהֵן וְזָבְחוּ זְבַחֵי שְׁלָמִים לֵה' אוֹתָם. (ו) וְזָרַק הַכֹּהֵן אֶת הַדָּם עַל מִזְבֵּחַ ה' פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְטִיר הַחֶלֶב לְרִיחַ נִיחֹחַ לֵה'. (ז) וְלֹא יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת זְבַחֵיהֶם לְשַׁעִירִים אֲשֶׁר הֵם זִנִּים אֲחֵרֵיהֶם חֶקֶת עוֹלָם תִּהְיֶה זֹאת לָהֶם לְדוֹרֹתָם.</p>	

א. מהו הנושא המרכזי של הפרשה?

פרק י"ז כולו הוא דיבור אחד של ה' אל משה. בראשו מופיע הפסוק (א) "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר", שכמותו מופיעים בראש עשרות פרשות הלכתיות אחרות שאומר ה' למשה בספרנו ובספרים אחרים. דיבור זה של ה' אל משה בפרקנו נחלק באופן ברור לחמישה ציוויים שונים.

המעיין בחמשת הציוויים הללו, כפי שהם מוצגים בטורים מקבילים בראש עיונו, יגלה בנקל הקבלות לשוניות וענייניות ביניהם,¹ כשם שיגלה ביניהם גם הבדלים שונים.²

הכללתם של חמשת הציוויים הללו בדיבור אחד של ה' אל משה, בפרשה שסגנונה והמבנה שלה מלמדים על אחדותה, מעוררת את השאלה: מהו הנושא של הפרשה בשלמותה? או במילים אחרות: מהו הקשר בין חמשת הציוויים בפרשה?

על אף הקשרים הסגנוניים והמבניים בין הציוויים השונים, בולט דווקא השוני התוכני ביניהם, או מוטב לומר, שייכותם לתחומים שונים מן הבחינה ההלכתית:

שני הציוויים הראשונים (פסוקים ב-ז ופסוקים ח-ט) קשורים לדיני הפולחן במשכן.³ שני הציוויים הבאים (פסוקים י-יב ופסוקים יג-יד) שייכים להלכות מאכלות אסורים.⁴ ואילו הדין החמישי, האחרון, שייך להלכות טומאה וטהרה.⁵ ובכן, מהו המכנה המשותף לכל הדינים הללו?

כבר בעיון שטחי ניתן לומר, כי כל חמשת הציוויים עוסקים בעלי חיים מהיבטים שונים: הציווי הראשון מזכיר במפורש "שֹׂרֵז אוֹ קֶשֶׁב אוֹ עֵז" (פסוק ג) – אלו הבהמות היחידות הראויות לקרבנות במשכן. אף הציווי השני עוסק בבהמות אלו, שהרי אף הוא עוסק בבהמות הראויות לעולה ולזבח⁶ במשכן. הציווי השלישי עוסק באיסור אכילת דם של אותן הבהמות, שהרי אחד מטעמי איסור זה הוא "וַאֲנִי נִתְּתִיו לָכֶם עַל הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר". הציווי הרביעי עוסק ב"חֵיָה אוֹ עוֹף אֲשֶׁר יֶאֱכַל" (פסוק יג), כלומר כאלו שאינם ראויים להיות מוקרבים, אך ראויים לאכילה. ואילו הציווי החמישי עוסק ב"נְבֵלָה וְטֶרֶף" – כלומר בעלי חיים שמינם ראוי לאכילה אך בפרטים שמתו שלא על ידי שחיטה המכשירה אותם לאכילה.

מובן שמכנה משותף זה – דיניהם של בעלי חיים שונים בתחומי הלכה שונים – הוא רחב מכדי להוות תשובה על שאלתנו מהו נושא הפרשה. קובץ דינים שונים, העוסקים כולם בעלי חיים, אינו יכול להיחשב כפרשה הלכתית אחידה, ואילו אופייה הספרותי של הפרשה מעיד עליה שהיא כזו.⁶

אם נתבונן בארבעת הציוויים הראשונים (הציווי החמישי בולט בשונותו הסגנונית, המבנית והתוכנית), נוכל לצמצם במקצת את המכנה המשותף הרחב שנידון עד עתה. ארבעת הציוויים הללו נחלקים לשני צמדדים: ציוויים א-ב העוסקים בענייני המשכן והקרבנות, וציוויים ג-ד עוסקים באיסור אכילת דם של בעלי החיים השונים ובהתייחסות אליהם. האם קיימת בכתוב זיקה בין שני הנושאים הללו, דהיינו, האם נושא הקרבנות והמשכן מופיע בצמד השני, או שמא ההתייחסות לדמם של בעלי החיים מופיעה בצמד הראשון?

התשובה על שאלה כפולה זו היא תשובה חיובית כפולה: נושא הקרבנות במשכן מופיע גם בציווי השלישי, בהנמקת איסור אכילת דם:

יא כִּי נֶפֶשׁ הַבְּשָׂר בְּדָם הוּא
וַאֲנִי נִתְּתִיו לָכֶם עַל הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם...

* עיון זה מהווה המשך מכמה בחינות לעיון לפרשת בראשית: "אדם הראשון לא הותר לו בשר לאכילה".

¹ מן ההקבלות הבולטות יש לציין: א. הפתיחה 'איש איש מבית/מבני ישראל אשר...' החוזרת בראש ארבעת הציוויים הראשונים, ובשלושה מהם נוסף 'ומן הגר/הגר/אשר יגור בתוכם'. ב. עונש 'כרת' מוזכר אף הוא באותם ארבעה ציוויים, ובשלושת הראשונים אף בלשון דומה. בציווי החמישי נאמר 'ונשא עונו'. ג. בשלושה מן הציוויים (א, ג, ד) מופיעה הנמקה רחבה לציווי הבא לפני כן, הנמקה שהיא ארוכה יותר מן הציווי עצמו.

² א. הציווי החמישי נבדל מקודמיו בפרמטרים רבים. ב. בולט חסרון ההנמקה בציווי השני. ג. שלושת הציוויים הראשונים הם מצוות לא-תעשה ואילו השניים האחרים הם בעיקרם מצוות עשה. ד. בשני הציוויים הראשונים מופיעות המילים 'ואמרת אליהם' ו'ואליהם תאמר', אך הן חסרות בשלושת האחרים.

³ מקום הדיון בדינים אלו בחיבורו השיטתי של הרמב"ם 'משנה תורה' הוא בספר עבודה, הלכות מעשה הקרבנות פרק י"ח הלכות א-ד.
⁴ מקום הדיון בדינים אלו ברמב"ם הוא בספר קדושה: איסור אכילת דם נידון בהלכות מאכלות אסורות פרק ו, ואילו מצוות כיסוי הדם נידונה בהלכות שחיטה פרק יד.

⁵ הרמב"ם דן בדיון זה, לפי דרשת חז"ל אותו, בספר טהרה, הלכות שאר אבות הטומאות פרק ג הלכה א.
⁶ אף בפרק י"א מצויה פרשה הלכתית העוסקת בדיניהם של בעלי חיים בשני תחומים שונים: ביחס להיתר אכילה או איסורה וביחס לטומאת נבלה. אף שם ניכרת אחדותה הספרותית של הפרשה, הנחתמת בחתימה משותפת לשני הנושאים הנידונים בה (פסוקים מו-מז). בעיונו לפרשת שמיני בסדרה הראשונה עסקנו בקשר המהותי שבין שני חלקי הפרשה, הקשר שבין שני נושאייה.

ומאידך, שאלת ההתייחסות לדמם של בעלי החיים מופיעה גם בציווי הראשון, בהגדרת מעשהו של האיש השוחט בהמה בלא להביאה אל המשכן להקריבה לה:

ד דָּם יִחָשֵׁב לְאִישׁ הַהוּא, דָּם שְׁפָךְ!

נמצא אפוא, כי בפרשה זו שני נושאים מתמודדים על הבכורה, כשכל אחד מהם מהווה נושא מרכזי של שני ציוויים, אך מופיע גם בציווי שלישי נוסף. ובכן, מי מבין שני הנושאים הללו הוא הנושא המרכזי בפרשה, וכיצד משתלבים הציוויים השייכים לנושא האחר בנושא המרכזי הזה? ושמה שני הנושאים הללו, הנראים נבדלים זה מזה,⁷ אינם אלא שני פנים של נושא אחד?

ב. המחלוקת על פרשנותו של הציווי הראשון בפרשתנו

לצורך בירור השאלה מהו הנושא המרכזי של הפרשה, עלינו לדון תחילה בפרשנותו של הציווי הראשון. ציווי זה חשוב ביותר לצורך בירור השאלה, הן מפני היותו הפותח את הפרשה, ועל כן הקובע את מהלכה, והן מפני שהוא הארוך מכל הציוויים האחרים באופן ניכר.⁸

בפרשנותו של הציווי הראשון נחלקו התנאים ר' עקיבא ור' ישמעאל, ובעקבותיהם נחלקו הפרשנים הראשונים והאחרונים. באמת, מחלוקתם של ר' עקיבא ור' ישמעאל לא על פרשתנו נסובה, אלא על פרשנותם של פסוקים בספר דברים, ורק כתוצאה ממחלוקתם שם, למדנו שחלקו גם בנוגע לפרשתנו. כך נאמר בפרשת ראה:

דברים י"ב, כ כִּי יִרְחִיב ה' אֶת-לְהִידֵךְ אֶת גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דָּבַר לְךָ וְאַמְרָתְךָ אֲכַלְהָ בְּשֵׂר
כִּי תֵאָנֶה נִפְשֶׁךָ לֶאֱכֹל בְּשֵׂר
בְּכָל אֲוֹת נִפְשֶׁךָ תֹאכַל בְּשֵׂר.
כא כִּי יִרְחַק מִמֶּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֶת-לְהִידֵךְ לְשׁוֹם שְׁמוֹ שָׁם
וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאֲנָד אֲשֶׁר נָתַן ה' לְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתְךָ
וְאָכַלְתָּ בְּשַׁעֲרֶיךָ בְּכָל אֲוֹת נִפְשֶׁךָ.

מהו הדין שנתחדש בפסוקים אלו? כך שָׁנִינוּ בשתי ברייתות המופיעות במסכת חולין טז ע"ב:⁹

תניא: "כי ירחיב ה' את גבולך כאשר דבר לך ואמרת אכלה בשר" וגומר. ר' ישמעאל אומר: לא בא הכתוב אלא להתיר להם בשר תאוה. שבתחילה נאסר להם בשר תאוה, משנכנסו לארץ – הותר להם בשר תאוה.

תניא: "כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' את-להיך לשום שמו שם, וזבחת מבקרך ומצאנד". ר' עקיבא אומר: לא בא הכתוב אלא לאסור להן בשר נחירה. שבתחילה הותר להן בשר נחירה, משנכנסו לארץ – נאסר להן בשר נחירה.

והתלמוד מסכם את מחלוקתם במילים אלו:

במאי קמיפלגי (- במה הם חולקים?) רבי עקיבא סבר, בשר תאוה לא איתסר (- נאסר) כלל; ר' ישמעאל סבר, בשר נחירה לא איתרי (- הותר) כלל.

ר' ישמעאל ור' עקיבא חולקים באיזה פסוק מבין שני הפסוקים המובאים למעלה מונח עיקר חידושה של הפרשה: ר' ישמעאל מצטט את פסוק כ משום שלדעתו שם עיקר החידוש, וחידוש זה בא במילים "בְּכָל אֲוֹת נִפְשֶׁךָ תֹאכַל בְּשֵׂר"¹⁰ – בארץ, כאשר ישבו בני ישראל במרחבי ארצם, רחוקים מן המקדש, מותר יהא להם לאכול בשר כאשר יתאוו לכך. אולם בטרם בואם לארץ, בהליכתם במדבר, נאסר להם בשר תאוה. כלומר, בני ישראל לא הורשו לאכול בשר לתאוותם, אלא רק כחלק מהקרבת קרבן (- שלמים).

היכן נאסר לבני ישראל דבר זה במדבר? הנה פירושו של רש"י לדברי ר' ישמעאל:

שבתחילה – כשהיו במדבר משהוקם המשכן.¹¹

נאסר להם בשר תאוה – שאין יכולין לאכול אלא בשר שלמים, ואם היו שוחטין בלא קרבן היו ענושים כרת, כדכתיב (ויקרא י"ז, ד) "אִישׁ... אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ כֶּשֶׁב אוֹ עֵז... וְאֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֵבִיאוּ... וְנִבְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עִמּוֹ".

⁷ ההבדלה בין הנושאים באה לידי ביטוי בכך שלכל אחד משני הנושאים מוקדש ציווי שבו אין הנושא השני נזכר: בציווי השני נידון נושא הקרבנות במשכן ללא כל זיקה לנושא איסור הדם; בציווי הרביעי נידון היחס אל דם החיה והעוף ללא כל זיקה לנושא הקרבנות.

⁸ מבחינת מספר המילים, אורכו כפול מן הציווי השני לו באורכו – האיסור על אכילת דם, שהוא הציווי השלישי בפרשה.

⁹ מסתבר ששתי הברייתות אינן אלא שני חלקים של ברייתא אחת. מחלוקתם של שני התנאים הללו באה **כאחת** במקבילה בויקרא רבה כב, ז.

¹⁰ מילים אלו מסתירות במילה "וגומר" הבאה לאחר ציטוט חלקו הראשון של פסוק כ בראש הברייתא של ר' ישמעאל. תופעה זו חוזרת בתלמוד פעמים רבות מאוד: דרשה של פסוק הבאה בתלמוד מתייחסת דווקא לסיפא של פסוק שראשיתו הובאה וסופו נרמז ב"וגומר".

¹¹ בטרם הוקם המשכן ודאי לא נאסר להם בשר תאוה, שהרי איסורו של בשר זה (כפי שיתברר בהמשך דברי רש"י) קשור במשכן.

ובכן, לדעת ר' ישמעאל, כפי שפירש אותה רש"י, הציווי הראשון בפרשה שאנו עוסקים בה נועד לאסור 'בשר תאוה' – שחיטת חולין במדבר. כל החפץ באכילת בשר שור או כשב או עז, יוכל לעשות זאת רק כחלק מקרבן שלמים המוקרב במשכן.

והנה, לקראת הכניסה לארץ, מודיע ספר דברים כי איסור חמור זה שענשו כרת (!) עומד להיות מותר בארץ, מפני הקושי שיש להביא כל בהמה אל המקום אשר יבחר ה' ולהקריב שם – "כִּי יִרְחַק מִמֶּךָ הַמָּקוֹם". ואף שחובה זו שהתקיימה במדבר תבטל בארץ, לא בטלה החובה לזבוח את הבהמה הנאכלת חולין, כלומר לשחוט אותה כשם שנצטוו לשחוט את הקרבנות.¹² ואף איסור דם וכן איסור חלב במקומם עומדים, אף שאין הללו מוקרבים במזבח. ובכן, במה שונה אכילת בשר תאוה בארץ מאכילת שלמים, שהיא ורק היא נהגה במדבר? בשלושה דברים: א. מקום הזביחה והאכילה הוא "בְּשַׁעְרֶיךָ" ולא רק במשכן. ב. מותר לאכול בשר זה בטומאה – "הַטָּמֵא וְהַטְּהוֹר יִתְּדוּ יַאֲכְלוּ" (דברים י"ב, כב). ג. אף האימורים המוקרבים על המזבח מבשר השלמים, ואף החלקים הניתנים לכהן, נאכלים על ידי הבעלים; רק הדם והחלב, אף שאינם קרבים על המזבח – אסורים.

ר' עקיבא מצטט את פסוק כא, משום שהוא רואה את עיקר חידושה של הפרשה במילים "וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאֲנֶךָ... פֶּאֶשֶׁר צִוִּיתְךָ". בארץ יתחדש ציווי שלא היה קיים עד עתה בלכתם במדבר: ברצותם לאכול בשר הם מצווים עתה לזבוח – לשחוט את הבהמה על פי הלכות שחיטה שנצטוו בה.

ומה עשו בני ישראל במדבר כאשר רצו לאכול בשר? לדעת ר' עקיבא הם 'נחרו' את הבהמות – כלומר המיתו אותן בכל דרך שהיא, ולא דווקא על ידי שחיטה (שהיא חיתוך צוואר הבהמה באמצעות סכין במקום מסוים בלבד). השחיטה במדבר הייתה הכרחית רק ביחס לקרבנות שהקריבו במשכן, אולם בשר חולין היה מותר להם גם על ידי נחירה.

מניין יודע ר' עקיבא שכך היו רשאים לנהוג במדבר? ודאי לא מן הפרשה שאנו עוסקים בה (ויקרא י"ז). אין בפרשתנו כל רמז להיתר כזה! שוב נפנה לרש"י המסביר דבר זה:

שבתחילה – במדבר; הותר להם בשר נחירה – מהאי קרא נפקא ליה (- מפסוק זה יוצא הדבר), דכתיב "כי ירחק... וזבחת", מכלל דעד השתא (- שעד עכשיו) לא נצטוו על הזביחה.

כלומר, מעצם הציווי על השחיטה, שמפורש בו שתקפותו תחל רק בארץ, לומד ר' עקיבא שבמדבר היו רשאים לאכול בשר גם בלא שחיטה, אלא בנחירה.

נשאלת עתה השאלה, כיצד למד ר' עקיבא את הציווי הראשון בויקרא י"ז "אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אֹו כֶּשֶׁב אֹו עֵז... וְאֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הִבִּיאוּ... וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמּוֹ"? הרי אינו יכול ללמוד זאת כאיסור על אכילת בשר חולין, כר' ישמעאל, שהרי לדעתו בשר כזה היה מותר במדבר, ואפילו בנחירה היה מותר! את התשובה על כך נותנים לנו מקורות שונים בדברי חז"ל, בספרא ובתלמוד, שנאמרו בשיטתו של ר' עקיבא: הציווי הראשון בפרק י"ז אינו מדבר כלל בחולין אלא בקדשים, ועונש הכרת הוא למי ששוחט קרבן מחוץ למשכן! אלא שכאן נשאלת השאלה: הרי בכך עוסק הציווי השני בפרק י"ז:

ח אִישׁ אִישׁ... אֲשֶׁר יַעֲלֶה עֹלָה אֹו זָבַח.
ט וְאֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא יִבְיָאוּ לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ לְה', וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִעַמּוֹ.

ובכן, רק כאן מדובר בעולה או זבח' הנעשים מחוץ למשכן, ומכך ניתן להסיק שהציווי הראשון עוסק בישור או כשב או עז' שאינם עולה או זבח, אלא הם חולין!

על כך עונים אותם מקורות שיש כאן שני איסורים שונים, ושניהם מתייחסים לבהמות קדשים: יש איסור לשחוט אותן מחוץ למשכן, שזוהי הפעולה הראשונה בתהליך הקרבת הקרבן, ויש איסור נוסף להעלותן על במה (- מזבח אישי) על מנת לשרפן מחוץ למשכן. זוהי ההבחנה בין הציווי הראשון, שבו נאמר "אִישׁ... אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אֹו כֶּשֶׁב אֹו עֵז (- שהוקדשו לקרבן) לבין הציווי השני, שבו נאמר "אִישׁ... אֲשֶׁר יַעֲלֶה עֹלָה אֹו זָבַח".¹³ וכך שנינו במסכת זבחים פ"ג מ"א:

השוחט והמעלה בחוץ – חייב על השחטה וחייב על ההעלאה.

¹² והיא כוונת הפסוק (כא) "וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאֲנֶךָ... פֶּאֶשֶׁר צִוִּיתְךָ". אנו מפרשים פסוק זה ואת כלל הפרשה בספר דברים בעקבות רמב"ן שם, ד"ה 'וטעם וזבחת וגו' כאשר צויתך".

¹³ מדוע אפוא לא נאמר אף בציווי הראשון 'איש... אשר ישחט עולה או זבח', ואז יהיה ברור שמדובר בקדשים? נראה שבשעת השחיטה של בהמת קדשים עדיין אין ניכר שזוהי בהמה של 'עולה או זבח', ושמה זו בהמת חולין. אולם איסור השחיטה הזה מחוץ למשכן, אינו מותנה בהמשך תהליך ההקרבה, כלומר בהעלאה על במה או על המזבח – די בשחיטה כדי לחייב בכרת.

ג. "דָם יַחֲשֵׁב לְאִישׁ הַהוּא דָם שְׂפָךְ"

לציווי שבפסוקים ג-ד מופיעות שתי הנמקות, האחת קצרה ומובלעת בפס' ד והיא באה כהקדמה לעונש המיועד למי שיעבור על הציווי,¹⁴ והאחרת ארוכה ומפורטת עד שניתן להגדירה כפסקה בפני עצמה, והיא כלולה בפסוקים ה-ז. ובכן עלינו לבחון כיצד מתאים כל אחד מן הפירושים שניתנו לציווי שבפסוקים ג-ד (זה שבשיטת ר' עקיבא וזה שבשיטת ר' ישמעאל) לשתי ההנמקות הללו.

ראשית, הבה נדון בטעמו של הציווי הכלול בפסוקים ג-ד על פי כל אחד מן הפירושים **מסברה**: האיסור על פי שיטת ר' עקיבא שבמוקדשין הכתוב מדבר טעמו ברור: כוונת התורה היא לרכז את כל עבודת הקרבנות אך במשכן, וכל עבודה הקשורה בהקרבת הקרבן הנעשית מחוצה לו היא עברה חמורה. בספר דברים חוזר איסור זה פעמים רבות ובהקשרים שונים, ואף בפרשתנו הוא חוזר ומופיע בפסוקים ח-ט. מגמה זו של התורה כה ברורה וידועה עד שמתוך הרגל אין אנו שואלים מה טעמה המדויק.

שונה המצב ביחס לטעמו של האיסור על פי שיטת ר' ישמעאל, שבחולין הכתוב מדבר. מניעת שחיטת בהמות חולין לשם אכילת בשרן אינה נראית קשורה להגנה על בלעדיות העבודה במשכן. הרי באכילת בשר חולין אין כל 'איום' על מרכזיותו של המשכן.

עולה אפוא על הדעת, שלא ההגנה על המשכן היא טעמו של האיסור, אלא ההגנה על בעלי החיים עצמם, שאין זה ראוי לשחטם לשם סיפוק תאוות האכילה של האדם, ורק כאשר שחיטתם ואכילת בשרם נעשית במשכן, במסגרת של עבודת הא-לוהים בהקרבת קרבן לפניו, הופך המעשה למעשה ראוי מפני תכנו הדתי.

עתה, הבה נתבונן כיצד מגדירה התורה את חומרת מעשהו של השוחט בהמה ואינו מביאה אל המשכן כדי להקריבה שם:

ד דָם יַחֲשֵׁב לְאִישׁ הַהוּא, דָם שְׂפָךְ!

הפרפרזה למילים אלו היא: 'לאיש ההוא ייחשב המעשה כעוון של שפיכות דמים'. הצירוף 'לשפוך דם' ברוב הופעותיו במקרא פירושו לרצוח,¹⁵ וודאי שזו משמעותו במקומנו, שבו בא צירוף זה בהקשר מוסרי (שהרי, כאמור, "דָם יַחֲשֵׁב" פירושו 'עוון שפיכת דם').

ובכן, מיהו 'הנרצח' בהאשמה חמורה זו? ומהו הקשר בין המעשה האסור שנעשה לבין העבירה החמורה ביותר של שפיכות דמים?

כאן אנו שבים אל שני הפירושים לציווי: אם במוקדשין הכתוב מדבר, והמצווה נועדה לרכז את עבודת הקרבנות שתהא רק במשכן, מה עניין מצווה זו לשפיכות דמים ולרצח?¹⁶ הנה תשובתו של רש"י לשאלה זו:

"דם יחשב" – כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו.

ובכן ההשוואה היא לעניין חומרת העבירה ולעונש הדומה בין שתי העבירות, זו של שוחט קדשים מחוץ למשכן וזו של רצח אדם.

פירוש זה קשה מאוד: אין כל זיקה מהותית בין שתי העבירות שהכתוב משווה ביניהן על פי פירושו של רש"י, וגם עונשן שונה: על רציחת אדם אין עונש כרת, ולעומת זאת יש על כך עונש מיתה בידי אדם!¹⁷ אולם עיקר הקושי הוא בכך שקריאה זו "דָם יַחֲשֵׁב לְאִישׁ הַהוּא, דָם שְׂפָךְ!" טעונה פאתוס מוסרי: היא מבטאת זעזוע כעין זה שמעשה רצח מעורר בלב רואהו. דבר זה אינו מתאים כאן כלל!

¹⁴ מילים אלו בפסוק ד באמת עינן הנמקה למצווה, אלא יותר בגדר הבהרת המשמעות החמורה של המעשה הנאסר לפני כן. ברם הבהרה זו מהווה ממילא הנמקה לאיסור.

¹⁵ הצירוף 'לשפוך דם' במשמעות 'להרוג' הוא מיטונימיה: כיוון שהריגה נעשית לעתים באמצעות שפיכת דמו של הנהרג, הופכת 'שפיכת הדם' עצמה תחליף ל'הריגה', גם במקום שההריגה נעשית בלא לשפוך טיפת דם.

¹⁶ בין הפרשנים החדשים היה מי שהציע לפרש כי כוונת הביטוי 'דם שפך' היא לדמה של הבהמה, שנשפך שלא על המזבח כראוי לו. ובכן, אין כאן מיטונימיה אלא ביטוי שמשמעו הוא מילולי: איש זה שפך דם, פשוטו כמשמעו, במקום שאינו המקום הראוי לשפכה זו של הדם. זוהי אפוא הגדרה **טכנית** של האיסור שעשה, מהו אם כן פירוש המילים "דם יחשב לאיש ההוא"? פירוש זה רחוק מפשוטו של מקרא. וראה את ההערה הבאה.

¹⁷ רשב"ם ניסה לפרש בדרך שלא תהא בה אותה השוואה תמוהה שעולה מפירוש רש"י. את המילים "דם יחשב לאיש ההוא" הוא מפרש "חיוב מיתה ייחשב משמים לאיש ההוא". הדם הוא אפוא דמו של **העבריין**, והוא תחליף לביטוי 'עונש מיתה'. אין מדובר כאן אפוא על **עבירה** של שפיכות דם אלא על **עונש** של 'דם'. אלא שרשב"ם מוסיף את המילה 'משמים' (שהרי מדובר בהמשך בעונש כרת), ודבר זה אינו מתאים לחיוב מיתה המובע במילה 'דם'. את המילים הבאות בהמשך "דם שפך" מפרש רשב"ם בהמשך אותו דיבור: "אותו דם ששפך בשעת שחיטת חוץ". ובכן, אין זה אותו 'דם' שדובר בו במילים הקודמות, ומשמעו הוא מילולי. פירוש זה רחוק אף הוא מפשוטו של מקרא.

עתה נבחן את הפירוש האחר לציווי, כי בחולין הכתוב מדבר, והוא אוסר שחיטת בהמות לשם אכילת בשרן. על פי הפירוש הזה יתפרשו המילים "דָם יִחָשֵׁב ... דָם שֶׁפָּדָה!" כפשוטן, אך לא ביחס לרציחת אדם, שאין לה עניין כלל למקומנו, אלא ביחס להריגת הבהמה עצמה, שנהרגה שלא כדין!
אף דמה של הבהמה דם הוא, ואף בשפיכתו שלא כדין ישנו עוון! ובהריגת בהמה של חולין לשם אכילת בשרה יש עוון של שפיכות דמים, ועוון זה 'ייחשב' לאיש שעשה זאת – ייזקף לחובתו.
כך פירש ר' עובדיה ספורנו את המילים הנידונות כאן:

"דם יחשב" – כמו שהיה העניין קודם המבול, שלא הותר להם להרוג בעלי חיים לאכלם.

על פי פירוש זה, בתקופת הליכתם במדבר חזרו בני ישראל באופן חלקי, למצבו של אדם הראשון ושל הדורות שעד לנח ולבניו, שעל פי פשט המקרא ועל פי דברי חז"ל, לא הותרו בהריגת בעלי חיים לצורך אכילת בשרם.¹⁸ ברם, גם הדורות ההם לא נאסרו אלא בשחיטת חולין, שהרי הבל הקריב לה' מבכורות צאנו ונח הקריב בצאתו מן התיבה, עוד בטרם הותר לו בשר באכילה.

מילים אלו שנידונו כאן, "דָם יִחָשֵׁב... דָם שֶׁפָּדָה!", יש בהן כדי להכריע בין שני הפירושים לציווי הראשון, והן מטות בבירור לפירוש שעל פי שיטת ר' ישמעאל. אלא שפירוש זה מעורר שאלה הנוגעות להנמקה הרחבה הבאה בפסוקים ה-ז.

ד. ההנמקה בפסוקים ה-ז

ההנמקה לציווי הראשון בפרשתנו, הבאה בפסוקים ה-ז, נראית מתאימה דווקא לפירושו של ר' עקיבא כי במוקדשין הכתוב מדבר. שהרי מה נאמר בה? שמטרת הציווי בפסוקים הקודמים היא שבני ישראל לא יקריבו עוד את קרבנותיהם "עַל פְּנֵי הַשְּׂדֵה" – על גבי במות. דבר זה עלול לגרום להם לזבוח את זבחייהם 'לשעירים אשר הם זונים אחריהם', כפי שהיו רגילים עוד במצרים.¹⁹ ובכן תקנת הדבר היא, שיביאו את זבחייהם למשכן, אל הכהנים, ושם יקריבו הכהנים על המזבח לה', ורק לו. אם כן, מדובר בבהמות שהוקדשו לקרבן!
הרב הופמן, שפירש את הציווי בדרכו של ר' ישמעאל, עמד על הקושי בהנמקה זו לפירושו של ר' ישמעאל:

הפסוק "לְמַעַן אֲשֶׁר יָבִיאוּ..." אינו יכול לשמש טעם לאיסור השחיטה בכלל (- אף של חולין) א. משום שלכך לא היה מתאים הנימוק "דם יחשב..."; ב. משום שבנימוק הזה עדיין לא היינו מבינים מדוע נאסרה כל שחיטה, אפילו שחיטת חולין, כי למען לא יביאו את זבחייהם (- קרבנותיהם) לשעירים, אין צורך לאסור כל שחיטה שהיא!²⁰

והנה תשובתו לתמיהה:

(ה-ז) "לְמַעַן אֲשֶׁר יָבִיאוּ..." אינו מתכוון לנמק את עצם איסור השחיטה (- של חולין), אלא להביא טעם, מדוע אסור להקריב בבהמות.

[הדין] שכל שחיטה צריכה להיות דווקא קרבן, דבר זה מבוסס על המשפט "דָם שֶׁפָּדָה", כלומר, באופן אחר אסור לשפוך דם בעלי חיים (- ואם כן אין צורך בהנמקה נוספת על כך, ואין צורך אפוא בפסוקים ה-ז). אבל מפני מה צָנָה להביא את הקרבנות דווקא אל אוהל מועד ונאסר לשחוט אותם (- לשם קרבן!) מחוצה לו?
על זה באה התשובה: למען יביאו בני ישראל את כל קרבנותיהם אל ה', ולא לשעירים, כפי שעשו עד עכשיו.

¹⁸ כך כותב גם הרב הופמן: "כנראה יש קשר בין איסור זה ובין האיסור הקדמוני שאסר על אדם הראשון לאכול בשר בעלי חיים, שרק לנח הותר לאכלו... אולם אחרי קבלת החוק הא-לוהי, צריכים בני ישראל להיות קדושים, ונאסרה עליהם אכילת בעלי חיים שראויים למוזבח, אלא אם הקריבו אותם בתורת שלמים על שולחן ה'. באופן אחר לא הותר להם לשפוך דם בעלי חיים, כמו שלא הותר לאדם הראשון".

¹⁹ האשמה זו, שבני ישראל זונים אחר השעירים וזובחים להם קרבנות, מפתיעה. לא שמענו על כך במקום אחר בתורה. אולם דבר זה, שבני ישראל עוד בהיותם במצרים, ואחר כך גם בלכתם במדבר עבדו אלוהים אחרים, מפורש במקרא, בעיקר בספר יחזקאל (כ', ז-ט; שם טז; וכמה פעמים בפרק כ"ג). נראה שבתורה עצמה אין נפקד חטא זה על ישראל, משום שהיה חטאם של יחידים, שלא הסכינו עם השינויים הדרסטיים באורח החיים הדתי של ישראל, ומעשה ארץ מצרים' עדיין היה נוהג בידם. מצוות התורה, כמו מצווה זו שאנו דנים בה עתה, נועדו למנוע יחידים אלו ממעשיהם, תוך הכוונת מעשיהם שיעשו לשם עבודת א-לוהי ישראל. וראה דברי הרמב"ם במורה הנבוכים חלק ג פרק לב בטעמם של הקרבנות.

²⁰ ניתן היה לפרש בדוחק כי "זבחייהם אשר הם זובחים על פני השדה" הם זבחי חולין שלהם, ומטרת המצוה שלעיל על פי הטעם הזה היא שבני ישראל יביאו את זבחי חוליהן אל פתח אוהל מועד, ויזבחו זבחי שלמים (ונראה שכך הבין רמב"ן בפירושו לפסוק ב את פסוקים ה-ז). אלא שאם נפרש כך, כיצד יתפרש פסוק ז "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים..."? והרי מטרה זו קיימת רק בזבחים שהם קרבנות! ושמה הזבחה לשעירים הייתה נוהגת גם בשחיטה, שמבחינת דיני התורה נראית שחיטת חולין – ללא מזבח וללא הקטרת אימורים על גביו. יש בין עובדי עבודה זרה גם כיום, שכל שתיית יין וכל אכילת בשר נעשית על ידיהם תוך הקדשת היין והבשר לאל. ואם כך, מניעת שחיטת חולין מחוץ למשכן מנומקת בצו שלפנינו בשני נימוקים שונים: א. זוהי שפיכת דם בלתי מוצדקת של הבהמה; ב. זוהי דרך למנוע מעשים בעלי אופי אלילי (אף אם אינם מעשים מובהקים של פולחן אלילי). אלא שאם נפרש כך, תהיה חתימת הפסקה בפסוק ז "חֲקַת עוֹלָם תִּהְיֶה זֹאת לָהֶם לְדוֹרֹתָם" קשה: הרי בספר דברים הותרה שחיטת חולין בארץ! וראה חזקוני וספורנו לפסוק ז.

נמצא, על פי דבריו, שההנמקה הארוכה בפסוקים ה-ז אינה לעיקר הדין – איסור שחיטת חולין ואכילת בשר תאוה – אלא לאלטרנטיבה שמציבה התורה לאותה שחיטת חולין – הבאה למשכן לשם הקרבת קרבן. עצם הצורך בהקרבת קרבן – מובנת. רק כך תהפוך פעולת השחיטה ואכילת הבשר למעשה דתי מוצדק. אולם מדוע מעשה זה חייב להיות דווקא במשכן? כדי למנוע את שפיכת דם הבהמה במעשה חילוני בלתי מוצדק, די היה שייאמר: 'אִישׁ... אֶשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ כֶּשֶׁב אוֹ עֵז, ולא הקריבו קרבן לה', דָּם יִחְשָׁב לְאִישׁ הַהוּא, דָּם שֶׁפָּדָה...'.
דרישת התורה מן השוחט נחלקת אפוא לשתיים: א. שלא ישחט חולין; ב. שאף בהקדישו את בהמתו לקרבן – לא יקריבו אלא במשכן על ידי הכהנים. וההנמקה הארוכה בפסוקים ה-ז באה דווקא ביחס לחלק השני של הדרישה (שהרי חלקה הראשון כבר נומק בפסוק ד).

אם נמשיך את הכיוון הפרשני הזה, נוכל לומר כי ההנמקה בפסוקים ה-ז מעוררת עתה קושי: היא מנמקת דרישה שעוד לא נאמרה בפירוש: שאין להקריב קרבנות מחוץ למשכן! דרישה זו אמנם נלמדת אגב האיסור לשחוט חולין, אבל ראוי לה להיאמר בציווי בפני עצמו!
דבר זה אכן נאמר בציווי מפורש בפסוקים ח-ט, הציווי השני בפרשתנו, המתחייב עתה להיאמר במילים ברורות, לאחר שנידון עד עתה בדרך אגבית.
הציווי השני, על אף דמיונו הרב לציווי הראשון, נבדל ממנו בשתיים:
ראשית, בתיאור המעשה:

ציווי ראשון	ציווי שני
ג אִישׁ אִישׁ... אֶשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ כֶּשֶׁב אוֹ עֵז...	ח אִישׁ אִישׁ... אֶשֶׁר יַעֲלֶה עֹלָה אוֹ זָבַח.

שנית, במה שנאמר בציווי הראשון על מעשהו של השוחט, אך לא נאמר בציווי השני:

דָּם יִחְשָׁב לְאִישׁ הַהוּא, דָּם שֶׁפָּדָה!

שני ההבדלים הללו נובעים מאותה סיבה: בציווי הראשון מדובר בבהמות חולין, ועל כן אין מוזכרות המילים 'עולה או זבח'; הגדרת המעשה של שחיטת בהמת חולין 'דם שפך' אינה מתאימה למי שמעלה עולה או זבח מחוץ למשכן: אמנם קרבנו של זה קרבן פסול הוא, והוא מתחייב על מעשהו בעונש כרת, אך כיוון שמבחינת תודעתו של זה, הוא מקריב קרבן לה', ואינו נוטל את חיי הבהמה לצורך מילוי תאוותו לאכול בשר, אין לראות בכך שפיכת דמים של הבהמה.

הבדל שלישי בין הציווי הראשון לשני הוא בחסרון ההנמקה לאחר הציווי השני. הבדל זה אינו אמיתי: ההנמקה שניתנה בסיומו של הציווי הראשון, משמשת גם **ובעיקר** לציווי השני. כל מילה בפסוקים ה-ז משמשת לצורך הציווי השני, כולל החתימה של הנמקה זו "חֲקֵת עוֹלָם תִּהְיֶה זֹאת לָהֶם לְדֹרֹתֵם".

הציווי השני מופיע כאן אפוא אגב גררא: הופעתו כאן מתחייבת מחמת מה שנאמר בציווי הראשון ובהנמקתו. אמנם עיקר חידושו של הציווי הראשון היה במה שנוגע ליחס אל בעלי חיים ולהיתר אכילתם, איסור "בשר תאוה", אולם חידוש זה הביא לידי ציווי שיש לו גם נגיעה לסדרי הפולחן במשכן. עניין זה חייב הנמקה ארוכה ומפורטת, והנמקה זו חייבה ניסוח ברור של הציווי הנוגע לפולחן במשכן, כשהוא ציווי בפני עצמו. וכך קדמה ההנמקה לעצם הציווי העצמאי הזה.

ה. נושא פרשתנו לאור הפרשנות כשיטת ר' ישמעאל

מחלוקת זו שאנו מבררים אותה, נחלקו בה הפנאים ר' עקיבא ור' ישמעאל, והיא הולכת ונמשכת בין מקורות שונים בספריהם של חז"ל, שיש מהם הנאמרים בשיטת ר' עקיבא ויש מהם בשיטת ר' ישמעאל, ואף הפרשנים במהלך הדורות נחלקו בה.

רמב"ן, בביאורו לפסוק ב, קובע כי "הנכון בפרשה, מה שהזכירו רבותינו, שאסר בשר תאוה לישראל במדבר, ולא יאכלו רק שלמים שיעשו על מזבח ה'". הוא מבאר את פרשתנו בפירוט, את היחס בין הציווי הראשון לבין השני, ואת היחס בין פרשתנו לבין האמור בפרשת ראה בספר דברים ומסיים: "והוא הנאות בכתוב, וזהו דעתו של ר' ישמעאל בפרשיות הללו, ומכאן אמר דמעיקרא איתסר להו בשר תאוה, והוא הנאות בכתוב על דרך הפשט".

עיוננו אף הוא הולך בדרכו של רמב"ן – בדעת ר' ישמעאל בפרשיות הללו, אף שהתאמצנו ליישב גם את דעתו של ר' עקיבא בהן.

שלושה טעמים מביאים אותנו ללכת בעקבות רמב"ן בהבנת פשט הפרשה:

א. הלשון "אָפּער יִשְׁחַט שׁוֹר אִוּ כָּשֶׁב אִוּ עִז" אינה רומזת לכך שהללו הוקדשו לקרבן. ההבחנה בין לשון זו ללשון הצו השני "אָפּער יַעֲלֶה עֲלֶה אִוּ זָבַח" מחזקת טענה זו. לפי שיטת ר' עקיבא יכול היה לומר אף בצו הראשון 'איש... אשר ישחט עולה או זבח' (אולם ראה דברינו בהערה 13).

ב. הגדרת האיסור בדרך שנותנת לו טעם (ד) "דָם יִחְשָׁב לְאִישׁ הֵהוּא, דָם שְׁפָף!" מתפרשת היטב בשיטת ר' ישמעאל, אך כל הפירושים שהוצעו לה בשיטת ר' עקיבא דחוקים או בלתי אפשריים (זהו השיקול שהביא את הרב הופמן לפרש בדרכו של ר' ישמעאל).

ג. אף פשוטם של הפסוקים בדברים י"ב, כ-כג מתיישב יפה בשיטת ר' ישמעאל, שהכתוב שם בא להתייר בשר תאוונה, ולא בשיטת ר' עקיבא, שהוא בא לאסור בשר נחירה. עמד על כך רמב"ן במקומו, ובפירושו לספר דברים י"ב, בפסוקים כ, כא ו-כב. הפשט בספר דברים כ"י ישמעאל כה ברור, עד שרש"י, שבמקומו פירש כ"י עקיבא כי ב'מוקדשין הכתוב מדבר' (ואם כן, בשר תאוונה לא נאסר מעולם), חזר ופירש בספר דברים כ"י ישמעאל.

(כ) "בְּכָל אֲזוּת נִפְשָׁךְ תֹּאכַל בְּשָׂר" – אבל במדבר נאסר להם בשר חולין, אלא אם כן מקדישה ומקריבה שלמים.

(כא) "כִּי יִרְחַק מִמֶּךָ הַמָּקוֹם" – ולא תוכל לבוא ולעשות שלמים בכל יום כמו עכשיו שהמשכן הולך עמכם.²¹

הבה נשוב עתה אל מה שהתלבטנו בו בראש עיונו, בסעיף א, מהו הנושא המרכזי של הפרשה הכלולה בפרק י"ז: האם הנושא המרכזי הוא ריכוז עבודת הקרבנות במשכן, או שמא הנושא המרכזי הוא היחס להריגת בעלי חיים והיחס לדמם. ובכן כיצד משפיעה ההכרעה לפרש את הציווי הפותח את פרשתנו כ"י ישמעאל על התלבטות זאת? נדמה שהתשובה ברורה: הנושא של הציווי הראשון בפרשתנו הוא איסור בשר תאוונה, וחיודו העיקרי הוא כי השוחט בהמה בדרך חולין לשם אכילת בשרה "דָם יִחְשָׁב לְאִישׁ הֵהוּא, דָם שְׁפָף!". אלא שכיוון שהדרך היחידה לשחוט בהמה ולאכול את בשרה הוא על ידי הקרבתה שלמים, מזהירה התורה שהקרבה זו תיעשה אך ורק באוהל מועד, ואף נמנעת בהרחבה את הטעם לכך. אולם הן ההנמקה והן הציווי להקריב אך ורק במשכן באים בפרשה כעניין משני, הנסמך אל הנושא המרכזי שלה. והנושא המרכזי הוא היחס אל בעלי החיים, אל הריגתם ואל דמם. אמנם אמת הוא, כי הנושא המשני קשור בנושא המרכזי בקשר אמיץ, עד שלא ניתן להפריד בין השניים. כך הדבר בציווי הראשון בפרשה. ואילו הציווי השני בה, מוקדש כולו לנושא ריכוז העבודה במשכן, אך, כפי שהוסבר בסעיף הקודם, ציווי זה מופיע אגב הציווי הראשון, ולא הוא המשמש כנושא הפרשה.

ו. היתר בשר תאוונה בספר דברים – בדוחק

על פי שיטת ר' ישמעאל, בא ספר דברים להתיר את מה שנאסר בספרנו לדור יוצאי מצרים – שחיטת חולין, מפני ריחוק המקום אשר יבחר ה'. אף בספר דברים בפרק י"ב מופיעים שני הנושאים הנידונים בפרשתנו, אך היחס ביניהם הפוך: שם עיקר הדיון הוא בריכוז העבודה במקום אשר יבחר ה'. לכך מוקדשות רוב המצוות בפרק י"ב. אגב הדיון בכך, בא ספר דברים לענות על הקושי שיתחדש בעת הכניסה לארץ – ריחוק המקום אשר יבחר ה' ממושבים של בני ישראל בארץ הרחבה שינחיל להם ה'. כיצד יוכלו לאכול בשר, אם יצטרכו לעלות אל המקום אשר יבחר' ולהקריב שם שלמים בכל פעם שירצו לשחוט בהמה ולאכול את בשרה? על כן באה ההקלה המתירה להם בשר תאוונה.²²

האם מפני קושי מעין זה, של ריחוק המקום, ראוי להתיר איסור עקרוני של שפיכת דמיו של בעל חיים? כיצד נמוג הביטוי החריף "דָם יִחְשָׁב לְאִישׁ הֵהוּא, דָם שְׁפָף!" מפני קושי טכני זה? לכאורה, ייקוב הדין את ההר, ועל בני ישראל היושבים בארצם תיאסר השחיטה בשעריהם, עד שיעלו למקדש ברגלים או בהזדמנות אחרת! המעייין היטב בפסוקים שבספר דברים, יווכח שאך בקושי מתירה התורה דבר זה, וההיתר הזה, שהוא היתר של פרשה, מלווה בביקורת רמוזה של התורה לאלו הנצרכים לו. קריאה זו בפסוקים לימדנו הראייה קוק וצ"ל ביחזון הצמחונות והשלום שלוש²³, אך תחילה נשוב אל הפסוקים עצמם:

²¹ א. באמת צריך ליישב את הסתירה בין דברי רש"י בשני החומשים.

ב. כיצד יבאר ר' עקיבא את הזכרת ריחוק המקום בדברים י"ב, כא לפני הציווי על השחיטה, שעל פי דעתו בא לאסור את הנחירה שהייתה מותרת במדבר? מה עניין איסור נחירה לריחוק המקום מן המקדש? ונראה שלדעת ר' עקיבא ראוי היה דווקא בארץ, שישאל יאכלו בשר קרבנות בלבד (הפוך מר' ישמעאל). אך הדבר הוא בלתי אפשרי מפני ריחוק המקום מן המקדש, על כן הסתפקה התורה באיסור בשר נחירה, ובציווי על הזביחה של החולין, כאשר עשו עד עתה במוקדשין בלבד.

²² מן הטעם הזה, הותר בהמשך פרשת ראה (י"ד, כד-כז) להמיר את המעשר השני, שאותו צריך לאכול במקום אשר יבחר ה', בכסף, ולעלות למקום אשר יבחר עם הכסף בלבד, ושם לקנות בו צרכי אכילה ולאכלם: "וכי ירבה ממך הדרך, לא תוכל שאתו, כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה'..."

²³ על חיבור זה ראה בעיונו לפרשת בראשית מתחילת שנה זו, ראש סעיף ו.

דברים י"ב, כ כי ירחיב ה' אף-להייד את גבלך באשר דבר לך ואמרת 'אכלה בשר'
– כי תאווה נפשך לאכל בשר בכל אות נפשך תאכל בשר.
כא כי ירחק ממך המקום... ואכלת בשעריך בכל אות נפשך.

בשר תאוה

בבוא היתר התורה לאכילת בשר, אחרי קדושת המצות במתן תורה, האריכה בהצעת הדברים, ואמרת אוכלה בשר, כי תאוה נפשך לאכול בשר, בכל אות נפשך תאכל בשר.²⁴ יש כאן גערת חכם נסתרת והערה גבולית, כלומר, כל זמן שמוסריותך הפנימית לא תקוץ באכילת בשר בעלי חיים, כמו שכבר אתה קץ מבשר אדם, – שעל כן לא הוצרכה תורה לכתוב עליו איסור מפורש, שאין האדם צריך אזהרה על מה שקנה לו כבר מושג טבעי בזה, שזהו כמפורש,²⁵ – שבבא התור של המצב המוסרי האנושי לשקץ בשר בעלי חיים, מפני הגועל המוסרי שיש בו, הלא אז לא תאוה נפשך לאכל בשר, ולא תאכל, שהרי דברי תורה נדרשים מכלל לאו הן, ומכלל הן לאו.²⁶

הקשר בין 'תאוה' לבין 'אכילת בשר' עומד ביסוד אחד מהסיפורים החמורים ביותר אודות תלונותיהם של ישראל במדבר:

במדבר י"א, ד וְהִאֲסַפְסַף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הַתְּאֻוָּה... וַיֹּאמְרוּ מִי יֹאכְלֵנוּ בָּשָׂר.

לד וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא קְרִירוֹת הַתְּאֻוָּה כִּי שָׁם קָבְרוּ אֶת הָעַם הַמִּתְאַוִּים.

ההיתר לישראל לאכול 'בשר תאוה' בבואם לארצם, דומה במובן מסוים להיתר שניתן לנח ולבניו לאחר יציאתם מן התיבה. אמנם סיבת ההיתר אינה 'בניפילה מוסרית' של עם ישראל.²⁷ אדרבה, השינוי שגרם להיתר זה – כניסת עם ישראל לארצו – שינוי מבורך הוא. אך גם כאן ראתה החכמה הא-לוהית כי "אין להעמיס יותר מהערך של אפשרות הסבל של כוח המוסר האנושי כשהוא בחולשתו".²⁸ כל זמן שישראל 'מתאווים לאכול בשר', עלולה מניעתם החוקית מעשות זאת לגרום תקלות. רק בתקופת ההליכה במדבר, כאשר המשכן היה קרוב וזמין לכל ישראל, ניתן היה לדרוש מהם להינזר מבשר תאוה.

הנה כי כן, אף ספר דברים עוסק בדרך אגב בשאלה העקרונית של היחס לאכילת בשר, ומביע את עמדתו המסתייגת ברמז עבה. והיחס, באופן עקרוני, הוא אותו יחס המובע בספר ויקרא, והוא הוא המובע גם בספר בראשית: הריגת בעלי חיים כדי לאכול את בשרם, שלא במסגרת הקרבת קרבן לה', אינה מעשה ראוי, ורק מפני פשרות של דוחק וויתור לחולשה האנושית מתירה אותו התורה, במגבלות שונות, שחלקן נאמרו לבני נח – לכלל האנושות – ורובן מיוחדות לעם ישראל.

ז. מצות כיסוי הדם

כנגד הטענה שפרשתנו שוללת שחיטת חולין של בעלי חיים לצורך אכילת בשרם, ורואה בכך 'שפיקות דמים' של הבהמה, עומד לכאורה הציווי הרביעי בפרשתנו, המתיר שחיטת חולין של "חיה או עוף אשר יאכל", במגבלות המוזכרות באותו ציווי.

כדי לבחון שאלה זו, עלינו לדון דווקא במגבלות הכרוכות באכילת בשר חיה ועוף, ולהבין את האמירה המסתתרת מאחרי אותן מגבלות:

יג וַאִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן הַגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר יְצוּד צִיד חַיָּה אוֹ עוֹף אֲשֶׁר יֹאכֵל וְשָׁפַךְ אֶת דָּמּוֹ וְכִסְהוּ בְּעֶפְרָר.

המצוה שנתחדשה בפרשה זו היא מצוות 'כיסוי הדם'. מה טעמה?

²⁴ א. לא רק את החזרה המשולשת של התורה על 'תאוות הנפש' הקשורה באכילת בשר מדגיש הראי"ה, אלא אף את המילים 'ואמרת אכלה בשר'. כביכול, צריך אתה לומר בינד לבינד כי חפץ אתה באכילת בשר, קודם שתהא רשאי לעשות זאת.

ב. בפסוק טו לעיל נאמר גם כן "רק בכל אות נפשך" תזבח ואכלת בשר...".

²⁵ ראה עיונו לפרשת שמיני סדרה שנייה סעיף ז.

²⁶ ספרי עקב על הפסוק י"א, כא ורש"י על פסוק יט שם.

²⁷ בניפילה המוסרית של המין האנושי תולה הראי"ה קוק את סיבת ההיתר לאכילת בשר לנח ולבניו ולכל הדורות הבאים. ראה פסקאות ו-יב ביחזון הצמחונות והשלום.

²⁸ הציטוט הוא מפסקה ו שם, ועיין בהמשך אותה פסקה במה שנוגע להמשך דברינו כאן.

בטרם נדון בכך, עלינו לדון בשאלה תחבירית הנוגעת לפסוקנו: היכן מסתיים המשפט הטפל בפסוק זה והיכן מתחיל המשפט העיקרי?²⁹ אם המצווה הנלמדת מפסוקנו היא אך מצוות 'כיסוי הדם', שייכות המילים "וְשִׁפְךָ אֶת דְּמוֹ" לחלק של תנאי המצווה הזאת: **כֹּאשֶׁר** ישפוך את דמו של בעל החיים הניצוד, **אִז** "וְכִסְּהוּ בְּעֶפְרָר". על פי פיסוק הטעמים, האתנח בא תחת התיבה "וְשִׁפְךָ", ואם כן המשפט העיקרי מתחיל במילים "וְשִׁפְךָ אֶת דְּמוֹ". משמע שבמילים אלו מתחיל הציווי. מהו ציווי זה? זהו כמובן הציווי לשחוט את החיה או העוף בדרך שבה יישפך הדם (בנחירה), הריגת בעל החיים אינה מחייבת שדמו יישפך דווקא). ובכן, המצוה בפסוק זה היא כפולה: לשחוט את החיה או את העוף ולכסות את דמו בעפר. אולם אם כך הדבר, שואל הרב הופמן בפירושו,³⁰ מדוע נאמר "וְשִׁפְךָ אֶת דְּמוֹ" ולא בפשטות 'ושחטו' ותשובתו:

אולי השתמש הכתוב בביטוי זה בהתחשב עם פסוק ד, שם נקראה כל שחיטה שאינה למזבח "שפיכת דם", ומשום כך צָנָה כאן כיסוי דם.

דבריו קצרים וסתומים במקצת ואנו נבארם: הצירוף 'שפך דם' הרי מופיע בציווי הראשון בפרשתנו, ביחס למי ששחט בהמת חולין לצורך אכילת בשר תאוה: "דָּם יִקָּשֵׁב לְאִישׁ הָהוּא, דָּם שִׁפְךָ!". ברם, שם מדובר על בהמה הראויה להיות מוקרבת, ועל כן אסרה התורה את שחיטתה חולין, ותיארה זאת כשפיכות דמים אסורה. אולם 'חיה ועוף' המותרים באכילה, אינם ראויים להקרבה במזבח,³¹ ואין להם אפוא תקנה כשם שיש לבהמות – להביאן שלמים. מצבם של החיות ושל העופות דומה אפוא למצבן של הבהמות לאחר הכניסה לארץ: לא ניתן להתנות את היתר שחיטתם ואכילתם בהבאה למקדש ובהקרבתם לה', אמנם מסיבות שונות. ובכן, כשם שבספר דברים עתידה התורה להתיר את שחיטתן של הבהמות חולין ואת אכילת 'בשר תאוה' לאחר הכניסה לארץ, כך בספר ויקרא מתירה התורה את 'בשר התאוה' של חיות ועופות כבר עתה, ומחמת אותו טעם עצמו – שאין ניתן לדרוש ביחס אליהם את הבאתם למשכן ואת הקרבתם לה'. וכשם שבספר דברים כרוך ההיתר במחאה סמויה של התורה, או בלשונו של הראי"ה קוק ב"גערות חכם נסתרת והערה גבולית (- שבאה לתת גבול)", כך גם במקומנו: השחיטה של החיה או של העוף קרויה 'שפיכת דם': אמנם כן, מותר הדבר, ואף נצרך אתה לשחוט את החיה או את העוף, אולם בעשותך כן – שופך דמים אתה, לצורך קיבתך הזוללה. ומכאן להבנת טעמה של מצוות כיסוי הדם (שלא כרמז הרב הופמן בדבריו שהובאו למעלה). ושוב נזדקק למאמרו המופלא של הראי"ה 'חזון הצמחונות והשלום', לחלקו השני של מאמרו זה, העוסק בטעמי המצוות הקשורות באכילת בשר. הרב קוק רואה בכולן "חלונות אורה", שדרכם חודרת ההשקפה התורנית המסתייגת מאכילת בשר בעלי חיים, ובאמצעותן מכשירה התורה את עם ישראל ואת העולם כולו לחזון עתידי נפלא, שבו "יכיר האדם את יחסו אל חבריו ביצירה, בעלי החיים כולם".

המצווה הראשונה שבטעמה דן הרב קוק, היא מצוות כיסוי הדם:

יז. מצוות כיסוי הדם

כיסוי דם החיה והעוף היא כמו מחאה א-להית, לעומת ההיתר, התלוי ביסודו במצב הנפש המקולקלת של האדם, כי יצר לב האדם רע מנעוריו. ונפשו זאת אומרת, אכלה בשר, כי תאוה נפשך לאכל בשר, וגם אוכלת בשר בכל אֶזְת נפשה, באין שום רעיון של התנגדות פנימית, מצד רגש הטוב והצדק. אמרה תורה, כסה הדם, הסתר בושתך ורפיון מוסריותך.³² אף על פי שלא הגיע האדם עדיין לדרגתו הראויה לו, לתת למוסר נשגב כזה מהלכים בחיים המעשיים בפועל, ולא בא עֶזְנָה עד גבול החסידות של הערה השכלית הזאת, להשכיל ולחוש יפה, שאין ליטול חייה של כל נפש חיה ומרגשת, מפני צרכו ותאוותו. אמנם הפעולות הא-להיות, המצוות, תעשינה דרכן, לעשות את ההכנה המוסרית, שתוכל לצאת אל הפועל בבא עֶתָה.

בהמשך, מבאר הרב קוק מדוע דווקא בחיה ועוף ניתנה מצוות כיסוי הדם, ולא בבהמה. הנה חלק מדבריו בעניין

זה:³³

²⁹ על הקושי להבחין בין משפט טפל למשפט עיקרי במקומות דומים במקרא עמדנו בעיונו לפרשות ניצבים-וילך בסדרה הראשונה סעיף ב.

³⁰ עמי שכז הערה 6.

³¹ זאת, מלבד תורים ובני יונה, אולם הפסוק מדבר ברוב העופות, שאינם ראויים להקרבה כמו החיות כולן (ראה חולין פד ע"א).

³² טעם מקורי זה למצוות כיסוי הדם לא נאמר בדברי המפרשים, אולם דבר קצת דומה אומר בעל "ספר החינוך" במצוה קפו.

³³ פסקה טז. הן בפסקה זו והן בפסקה יד ובפסקה יז באים טעמים נוספים להבחנה זו בין חיה לבהמה.

כי החי שאיננו סמוך על שולחנו, שאין מזונותיו עליו, רק הוא התנפל עליו ויצודהו, "ציד חיה או עוף אשר יאכל" – עוול הוא ליטול את חייו לצרכו, וראוי להתבושש מפני השפלות המוסרית הזאת, שהושפל כל כך האדם, עד שמידה אכזרית זאת היא ראויה לו להנהגה מעשית. [וראוי לו להתבושש על כך] לא פחות ממה שהוא מתבושש מכל שפלות טבעית שבו.

שהרי, כדבריו בפסקה הבאה: "הכיסוי נהוג בטבע, וגם מצד התורה, לכל דבר של גנאי ובושת מוסרי וטבעי".³⁴ הנה כי כן, גם במקום שפרשתנו מתירה את שחיטת החולין ואת אכילת בשר החיה והעוף שניצודו, מאין דרך להקריבם קרבן לה', היא מצרפת להיתר זה מחאה נמרצת הן בכנותה את שחיטתם של הללו 'שפיכת דם', והן בצוותה על כיסוי דמם.

כל הזכויות שמורות 2010 לשיבת הר עציון ולרב אלחנן סמט

ניתן למצוא "טופס אוטומטי להרשמה" באתר שלנו:
<http://etzion.org.il/vbm/subscribe.php>

לביטול רישום לשיעור:
<http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php>

* * * * *
* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב אלחנן סמט, תש"ע *
* עורך: אייל פישלר *
* * * * *
* בית המדרש הוירטואלי שליד ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דואר: office@etzion.org.il *
* * * * *

³⁴ דבריו רומזים למצוות התורה בדברים כ"ג, יד.